

„Studia Pastoralne” 2011, nr 7, s. 93–99

Bp Adam Balabuch*

Świdnica

RECEPCJA NAUCZANIA JANA PAWŁA II O ZBAWCZYM SENSIE CIERPIENIA W KAZNODZIEJSTWIE POLSKIM

Zgodnie z nauką Jana Pawła II, spojrzenie na rzeczywistość cierpienia w perspektywie odkupieńczego dzieła Jezusa Chrystusa, rozumianego w sposób integralny i ujmowanego w wymiarze historiozbawczym, stanowi istotny moment, który wskazuje na zasadniczą poprawność w przedstawianiu sensu cierpienia. Dlatego wokół takiego spojrzenia na tajemnicę cierpienia musi skoncentrować się merytoryczna ocena polskiego kaznodziejstwa dotyczącego tej problematyki. Wydarzenia zbawcze stanowią bowiem podstawę do zrozumienia wartości cierpienia, które często w tak bolesny sposób dotyka ludzkiej egzystencji.

Analizie zostało poddanych 261 homilii drukowanych w polskich czasopismach homiletycznych czy też w oddzielnych książkowych publikacjach. Nie jest celem tego artykułu poddawanie krytyce poszczególnych homilii czy też autorów, lecz

* **Adam Balabuch**, bp dr – studia licencjackie i doktoranckie odbył w latach 1987–1991 w Instytucie Teologii Pastoralnej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (specjalizacja homiletyczna). W roku 1991 uzyskał stopień doktora nauk teologicznych w zakresie teologii pastoralnej na podstawie pracy: *Nauka Jana Pawła II o cierpieniu i jej recepcja w kaznodziejstwie polskim*, napisanej pod kierunkiem ks. prof. Mieczysława Brzozowskiego. Obecnie jest biskupem pomocniczym diecezji świdnickiej, adiunktem przy katedrze liturgiki, homiletyki i kultury muzycznej kościoła na PWT we Wrocławiu oraz wykładowcą homiletyki w WSD Diecezji Świdnickiej. W ramach Konferencji Episkopatu Polski jest członkiem Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, przewodniczącym Podkomisji ds. Służby Liturgicznej i delegatem KEP ds. Duszpasterstwa Ministrantów.

wskazanie na pozytywne i negatywne tendencje pojawiające się w drukowanych homiliach, w których poruszany jest temat cierpienia w perspektywie odkupieńczego dzieła Jezusa Chrystusa.

ELEMENTY WSPÓLNE NAUCZANIA JANA PAWŁA II I KAZNODZIEJÓW

Z myślą Jana Pawła II najbardziej współbrzmiały te kazania, w których autorzy poszukują wyjaśnienia sensu cierpienia, odwołując się do tajemnicy Odkupienia. Przy omawianiu bowiem rzeczywistości cierpienia na podstawie nauczania Ojca Świętego zostało ukazane wyraźnie, że najpełniejszy sens cierpienia ujawnia się dopiero wówczas, kiedy rozpatrywany jest on w łączności z tajemnicą Chrystusa, a w szczególności z Jego zbawczym dziełem. A więc wtedy, gdy jest to spojrzenie głęboko chrystocentryczne, podkreślające jednocześnie soteryczny wymiar cierpienia. Należy tutaj z zadowoleniem podkreślić, że autorzy wielu kazań, podobnie jak Jan Paweł II, widzą w misterium zbawczym zasadnicze wydarzenie, które staje się kluczem do zrozumienia ostatecznego sensu cierpienia.

Odwołując się do odkupieńczego dzieła Jezusa Chrystusa w ukazywaniu wartości cierpienia, dostrzegają kaznodzieje również, co jest bardzo istotne w nauczaniu papieskim, że wydarzenia zbawcze, tak jak tajemnica Chrystusa, posiadają wymiar historyczny i mistyczny. Stąd rodzi się niezmiernie istotne spojrzenie na rzeczywistość cierpienia w perspektywie historiozbawczej. Ci, którzy ukazują cierpienie w takiej perspektywie, akcentują zgodnie z nauką Ojca Świętego, iż Chrystus, poddając się wszelkim duchowym i fizycznym cierpieniom, wszczepił w nie moc zbawczą i jednocześnie otworzył swoje cierpienie na każde cierpienie ludzkie. Dzięki temu człowiek, jednocząc swoje cierpienia z krzyżem Jezusa, może stać się uczestnikiem Jego zbawczego dzieła i w ten sposób „dopełniać braki udreń Chrystusa” (por. Kol 1,24)¹. Kaznodzieje odwołują się przy tym do wypowiedzi Jana Pawła II. W tym kontekście akcentują również prawdę o szczególnej obecności Chrystusa w ludziach cierpiących, w których kontynuuje On swoją mękę dla zbawienia świata.

Kolejnym bardzo pozytywnym elementem w nauczaniu kaznodziejским, który sprawia, iż to nauczanie pozostaje w istotnych kwestiach zgodne z myślą Jana Pawła II, jest ukazywanie rzeczywistości cierpienia w świetle Chrystusowego zwycięstwa, które przyszło przez zmartwychwstanie². Ukazując bowiem wartość

¹ Por. Jan Paweł II, Przemówienie do chorych należących do Stowarzyszenia Papieża Jana XXIII (21 V 1979), w: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, t. II,1, Città del Vaticano 1979, s. 1196; tenże, Przemówienie do chorych w kościele św. Floriana w Lichtensteinie (8 IX 1985), w: tamże, t. VIII,2 (1985), s. 626 n.; tenże, Słowo na Anioł Pański (8 III 1981), w: tamże, t. IV,1 (1981), s. 848; tenże, Przemówienie do chorych w sanktuarium Matki Bożej w Knock (30 IX 1979), w: tamże, II,2 (1979), s. 471 n.

² Por. tenże, Przemówienie do chorych w czasie audiencji generalnej (22 IV 1981), w: tamże, t. IV,1 (1981), s. 1072; tenże, Orędzie Wielkanocne (15 IV 1979), w: tamże, t. II,1 (1979), s. 913; tenże,

cierpienia w świetle tajemnicy odkupienia, nie należy zatrzymywać się wyłącznie na wydarzeniach pasyjnych, tzn. męce i śmierci Jezusa, ale mieć świadomość prawdy, że ostatecznie wszystko rozjaśnia się dopiero w perspektywie zmartwychwstania.

„Chrześcijaństwo jest bowiem ze swej istoty chrześcijaństwem paschalnym, chrześcijaństwem krzyża i zmartwychwstania”³. Dlatego również dopiero w świetle zmartwychwstania ujawnia się ukryty i trudny do zrozumienia sens zarówno tego cierpienia, któremu poddał się Jednorodzony Syn, jak i tego, które staje się poprzez pokolenia udziałem Jego uczniów. Kaznodzieje, którzy dostrzegają cierpienie w takim kontekście, akcentują podobnie jak papież, że udział w cierpieniach Chrystusa prowadzi do udziału w Jego zmartwychwstaniu. Oznacza to pojawienie się dla człowieka wraz ze zmartwychwstaniem nadziei, iż poprzez swoje cierpienie może dojść do życia w królestwie Bożym, a tym samym otrzymać uczestnictwo w chwale Chrystusa⁴.

Spoglądając zatem na kaznodziejstwo polskie z punktu widzenia poprawnie ujmowanego misterium zbawczego Jezusa Chrystusa, należy podkreślić, że autorzy niektórych kazań ten najważniejszy moment nauczania na temat cierpienia w znacznym stopniu ujmują w duchu papieskich wypowiedzi.

BRAKI W RECEPCJI NAUCZANIA PAPIESKIEGO

Przyjrzyjmy się teraz zasadniczym nieprawidłowościom występującym w kaznodziejskim nauczaniu dotyczącym problemu związanego z ukazywaniem sensu cierpienia w perspektywie zbawczego dzieła Jezusa Chrystusa.

Jest faktem, że kaznodzieje wspominają często o zbawczym wymiarze cierpienia, ale w większości wypadków jest to nauczanie niepełne lub potraktowane w sposób zbyt ogólny, a czasami nawet wręcz marginalny. Wielu autorów bowiem, mówiąc o cierpieniu, które stało się udziałem Pana Jezusa, ogranicza się tylko do krótkiego stwierdzenia mającego wskazywać na jego zbawczą wartość. Nie usiłują oni natomiast rozwinąć już tej myśli przynajmniej w kilku pogłębiających ją zdaniach. Stąd zdarza się, że w niektórych kazaniach np. opis różnorodnych fizycznych i moralnych cierpień Chrystusa zajmuje znaczną część rozważania, a pomija się bądź zbyt słabo akcentuje zasadniczą prawdę, iż z cierpienia i śmierci niewinnego Jednorodzonego Syna Bóg wyprowadził dobro odkupieńcze, wyzwalające człowieka z niewoli grzechu.

Podobnie i w innych kazaniach, w których z samego tytułu wynika, iż powinien być w nich w znacznym stopniu podkreślony zbawczy sens krzyża oraz

Homilia podczas Mszy św. na stadionie Indiry Gandhi w Delhi (2 II 1986), w: tamże, t. IX, 1 (1986), s. 271; tenże, Audycja generalna (27 IV 1983), w: tamże, t. VI, 1 (1983), s. 1074.

³ W. Hryniewicz, *Chrystus nasza Pascha*, Lublin 1987, s. 24.

⁴ Por. Jan Paweł II, List apostolski *Salvifici doloris* (SD), w: AAS 76,3 (1984), nr 25.

związanego z nim cierpienia przyjętego przez Pana Jezusa, autorzy dostrzegają szereg różnych aspektów, często zupełnie drugorzędnych, a prawie nie zauważają, że pełnego znaczenia tajemnicy cierpienia i krzyża należy szukać w łączności z misterium odkupienia. Tak na przykład niektórzy kaznodzieje, poszukując sensu cierpienia w świetle wiary, tylko w niewielkim zakresie odwołują się do światła, które płynie z wydarzeń zbawczych, albo też ukazują wartość i znaczenie krzyża w oderwaniu od soteriologii.

Poważnym brakiem wielu kazań jest także akcentowanie tajemnicy pasywnej Jezusa w oderwaniu od tajemnicy Jego zmartwychwstania. Autorzy, mówiąc o cierpieniach Chrystusa, które zostały podporządkowane dobru odkupienia, nie dostrzegają prawdy, że w dziele zbawczym Chrystusa cierpienie zostało przezwyciężone zmartwychwstaniem. Inni z kolei zauważają wprawdzie wymowę zmartwychwstania, ale zamykają często tę myśl w jednym krótkim sformułowaniu. Przykładowo można tutaj przytoczyć następujące stwierdzenia: „przez Krzyż Chrystus doszedł do Zmartwychwstania”; „Krzyż Chrystusa jest znakiem zwycięstwa”.

Jan Paweł II w swoim nauczaniu podkreśla, że już na krzyżu nastąpiło wywyższenie i zwycięstwo Jezusa, gdyż tu objawiła się moc, prowadząca przez cierpienie do zmartwychwstania⁵. Prawda o cierpieniu, które zostało wpisane w owo zwycięstwo, mające swój początek już na krzyżu, a objawiające się ostatecznie w zmartwychwstaniu Chrystusa, nie jest właściwie w sposób bezpośredni i wyraźny wyartykułowana w kaznodziejstwie polskim. Poza jedną wzmianką brak jest również wyakcentowania nadziei, danej wraz ze światłem zmartwychwstania, na zupełne wyeliminowanie wszelkiego cierpienia w perspektywie eschatologicznej, gdyż jest ono tylko etapem przejściowym na drodze do szczęścia wiecznego.

Podobnie przedstawia się sytuacja, jeżeli chodzi o nauczanie kaznodziejów na temat cierpienia, które staje się przez pokolenia udziałem człowieka. Oznacza to, iż wielu autorów, dostrzegając związek pomiędzy zbawczym cierpieniem Chrystusa a cierpieniem każdego człowieka, mówi o możliwości nadania ludzkiemu cierpieniu zbawczego sensu, ale bardzo często prawdy tej już nie pogłębia. Ograniczają się oni tylko do ogólnego stwierdzenia, które wskazuje, że cierpienie człowieka może mieć wartość zbawczą. Niektórzy podkreślają jeszcze, aby w tym celu łączyć swoje cierpienia z cierpieniami Jezusa. Tę myśl pozostawiają jednak nawet bez krótkiego wyjaśnienia, które sugerowałoby dokonywanie tego aktu przez wiarę i miłość.

Niezbyt często odwołują się autorzy kazań do wiersza dwudziestego czwartego z pierwszego rozdziału Listu do Kolosan, który wydaje się jednym z kluczowych tekstów w rozważaniach papieża na temat cierpienia (por. SD 24)⁶. Przy czym,

⁵ Por. tenże, Homilia podczas Mszy św. na stadionie Indiry..., s. 271; tenże, Homilia podczas Mszy św. w Niedzielę Palmową (4 IV 1982), w: *Insegnamenti...*, t. V,1 (1982), s. 1107.

⁶ Por. tenże, Przemówienie do Kolegium Kardynałów Kurii Rzymskiej (23 XII 1982), w: tamże, t. V,3 (1982), s. 1677 n.; tenże, Przemówienie do chorych należących do Stowarzyszenia Papieża..., s. 1196; tenże, Przemówienie do chorych w sanktuarium Matki Bożej..., s. 471 n.

jeżeli nawet kaznodzieje nawiązują do tego tekstu, to jest on najczęściej dopełnieniem prowadzonej przez autora myśli i pozostawiony bez komentarza. Ojciec Święty natomiast, zwłaszcza w liście apostolskim *Salvifici doloris*, wyprowadza z tej wypowiedzi św. Pawła prawdę o uczestnictwie człowieka „w odkupieńczym cierpieniu, poprzez które dokonało się Odkupienie świata” (nr 24). Wyjaśnia jednocześnie, jak należy rozumieć owo stwierdzenie z Listu do Kolosan.

W ramach omawiania tej kwestii bywa poruszana też w kazaniach myśl o tym, że ludzie doświadczający bólu są „przedłużeniem cierpiącego Chrystusa”, który nadal cierpi w swoich wyznawcach. Nie została ona jednak w żadnym rozważaniu ujęta w wymiarze eklezjologicznym.

W kaznodziejstwie polskim brakuje zatem zdecydowanego wyakcentowania i rozwinięcia nauki, tak jak to czyni Jan Paweł II, o szczególnym i niezastąpionym wkładzie, jaki wnoszą ludzie cierpiący w dzieło zbawiania świata. Prawie nie zauważona jest w ramach tego zagadnienia nauka o mistycznym Ciele Chrystusa, która stanowi podstawę dla zrozumienia prawdy, w jaki sposób jest możliwe, by człowiek stawał się uczestnikiem zbawczych cierpień Chrystusa i dopełniał swoim cierpieniem „braki udęk Chrystusa”. Także dopiero w świetle nauki o mistycznym Ciele Chrystusa stają się zrozumiałe przytaczane przez kaznodziejów sformułowania, iż Chrystus nadal kontynuuje mękę w swoich uczniach.

Współcierpienie z Chrystusem staje się dla człowieka drogą prowadzącą do zmartwychwstania i udziału w chwale Syna Bożego. Jest to kolejna zasadnicza dla człowieka cierpiącego prawda, która pozostała w kaznodziejstwie polskim potraktowana w sposób zdecydowanie niewystarczający. To przecież w świetle tajemnicy zmartwychwstania odnajduje człowiek ostateczny sens podejmowanych przez siebie wysiłków, by przeżyć cierpienie w sposób zbawczy dla siebie i innych. Tymczasem wielu kaznodziejów w ogóle nie dostrzega perspektywy zmartwychwstania, kiedy mówi o cierpieniu, będącym udziałem człowieka, albo też traktuje ten problem w sposób marginalny, ograniczając się jedynie do krótkiego i bardzo ogólnego stwierdzenia.

Tymczasem – zgodnie z nauczaniem Jana Pawła II – podobnie jak w tajemnicy Chrystusa nie można oddzielić krzyża od zmartwychwstania, tak też pozostają te rzeczywistości nierozłączne w tych, którzy przez wiarę jednoczą swoje cierpienia z cierpieniami Jezusa⁷. Spojrzenie z takiej perspektywy na ludzkie cierpienie nie jest zjawiskiem w dostatecznym stopniu obecnym w kaznodziejstwie polskim.

Innym błędem popełnianym przez kaznodziejów, kiedy ukazują rzeczywistość cierpienia w wymiarze soterycznym, jest zatrzymywanie się w swoich rozważaniach tylko na zbawczej wartości cierpień Jezusa, a całkowite pomijanie prawdy,

⁷ Por. tenże, Przemówienie w ośrodku „Piccola Casa della Provvidenza” w Turynie (13 IV 1980), w: *Insegnamenti...*, t. III,1 (1980), s. 873 n.; tenże, Przemówienie w szpitalu „Bambino Gesù” w Rzymie (8 VI 1982), w: tamże, t. V,2 (1982), s. 2146; tenże, Homilia podczas Mszy św. na stacji Indiry..., s. 271.

iz w tajemnicy Kościoła także cierpienia każdego człowieka mogą mieć wartość zbawczą. Jest również pewna grupa autorów, którzy pisząc na temat cierpienia, poruszają różne kwestie związane z tą rzeczywistością, ale prawie całkowicie zagubili zbawczy wymiar zarówno tego cierpienia, któremu poddał się Jezus Chrystus, jak i tego, które staje się w ciągu wieków udziałem człowieka.

Pomijanie pewnych elementów przy ukazywaniu sensu cierpienia w perspektywie zbawczego czynu Chrystusa wynika stąd, że kaznodzieje nie uwzględniają podstawowego postulatu, by koncentrować się na całym dziele zbawczym Jezusa zainicjowanym i dokonanym poprzez czyny życia ziemskiego – śmierć i zmartwychwstanie, a następnie również kontynuowanym i aktualizowanym w Kościele. Należy tutaj podkreślić, iż całe dzieło zbawcze musi stać w centrum kościelnego przepowiadania.

Papież, rozważając cierpienie w świetle soteriologii, akcentuje bardzo mocno, że zostało ono związane z tą miłością, która legła u podstaw dzieła zbawczego, realizującego się przez cierpienie Jednorodzonego Syna. Kaznodzieje wprawdzie również mówią o miłości, jako o zasadniczym motywie, z powodu którego Jezus poddał się bolesnej męce i śmierci dla zbawienia ludzkości, ale wielu spośród nich ujmuje ten problem tylko i wyłącznie w sposób marginalny. Istnieje także pewna grupa autorów, którzy w ogóle nie dostrzegają związku pomiędzy prawdą o zbawczym cierpieniu a prawdą o odwiecznej miłości Boga do człowieka.

* * *

Na podstawie przeprowadzonych badań należy stwierdzić, iż w kaznodziejstwie polskim ukazywanie sensu cierpienia w świetle integralnie rozumianej tajemnicy zbawienia jest w bardzo licznych wypadkach potraktowane w sposób połowiczny i powierzchowny. Oznacza to, że w kazaniach uwzględniane są najczęściej tylko niektóre aspekty zagadnienia, które poza tym nie są w dostatecznym stopniu pogłębione.

RECEPTION OF THE TEACHINGS OF JOHN PAUL II ON THE REDEPTIVE SENSE OF SUFFERING IN POLISH SERMONS

Summary

According to teaching of John Paul II looking at a reality of suffering in the perspective of a redemptive work of Jesus Christ is a vital moment which points at an essential correctness in presenting a sense of suffering. This is why it is around this view on the mystery of suffering a merit-related assessment of Polish preaching on the subject should be concentrated. Redemptive events are the basis for understanding a value of suffering which often touch human existence in a painful way.

Thought of John Paul II is harmonious with homilies which try to explain the sense of suffering in the light of the mystery of redemption. A very positive element

on preaching is showing a reality of suffering in the light of Christ's victory that was won in resurrection.

Among negative tendencies visible in the analysed homilies one should mention the fact that some preachers, looking for a sense of suffering in the light of faith, refer to the light that comes from the redemptive events only in a limited way, or show the value and meaning of the cross without their link to a soteriology. A serious weakness of many homilies is underlying the mystery of passion of Christ without its natural connection to the mystery of His resurrection. A certain group of authors cannot see a relation between the truth of a redemptive suffering and the truth of a primeval love of God for men.

Słowa kluczowe: cierpienie, homilia, Jan Paweł II, kaznodziejstwo polskie, krzyż, zbawienie

Keywords: cross, homily, John Paul II, Polish preaching, redemption, suffering